

# VU Research Portal

## Theologie en geschiedenis in Genesis 2-3

van den Brink, G.

### ***published in***

TUA Inzicht : Studentenmagazine Theologische Universiteit Apeldoorn  
2010

[Link to publication in VU Research Portal](#)

### ***citation for published version (APA)***

van den Brink, G. (2010). Theologie en geschiedenis in Genesis 2-3. *TUA Inzicht : Studentenmagazine Theologische Universiteit Apeldoorn*, 17-24.

### **General rights**

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

### **Take down policy**

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

### **E-mail address:**

[vuresearchportal.ub@vu.nl](mailto:vuresearchportal.ub@vu.nl)

## Theologie en geschiedenis in Genesis 2-3

Het januarinummer van *Oikodomè* bevatte een interessant exegetisch artikel van collega A. van der Kooi waarin Genesis 2 en 3 centraal stonden. In deze bijdrage gaat het opnieuw over deze hoofdstukken, maar dan vanuit een heel specifieke vraagstelling: hoe verhouden zich vanuit christelijk oogpunt geschiedenis en theologie in deze hoofdstukken?<sup>1</sup> Met andere woorden: in hoeverre willen deze hoofdstukken gebeurtenissen beschrijven die zich lang geleden hebben afgespeeld, en in hoeverre willen ze ons op symbolische, niet letterlijk te nemen wijze iets vertellen over de verhouding tussen God en mens? Door opnieuw aandacht te vragen voor de bijbelhoofdstukken over de tuin van Eden zet *Oikodomè* overigens een belangrijke Apeldoornse traditie voort, die werd ingeluid met de nog altijd belangwekkende studie van B.J. Oosterhoff, *Hoe lezen wij Genesis 2 en 3?* (Kampen 1972).

In het onderstaande wil ik vijf mogelijkheden onderscheiden om de verhouding tussen geschiedenis en theologie in deze hoofdstukken te denken. De besproken opties komen alle voor in de literatuur, maar gezien de aard van deze rubriek zie ik af van gedetailleerde bronverwijzingen. Bovendien komen ze niet allemaal in *Reinkultur* voor. Er is variatie in de concrete uitwerking ervan, terwijl ook tussenvormen en andere varianten voorkomen. Desondanks biedt een dergelijke typologie (mij) een handzaam raamwerk om het veld enigszins te overzien, en ook om af te wegen welke opties de voorkeur verdienen boven andere. Over dat laatste wil ik aan het einde van deze bijdrage nog iets schrijven. Nu volgt eerst het overzicht van hermeutische modellen met betrekking tot de omgang met deze hoofdstukken.

### 1. De a-historische of exemplarische uitleg

Volgens een eerste uitlegtype dienen wij Genesis 2 en 3 strikt theologisch te lezen: deze hoofdstukken stellen wezenlijke aspecten aan de orde van de relatie tussen God en mens. Ze tekenen de mens enerzijds als schepsel van God, anderzijds als ongehoorzaam aan God. Hoewel hierbij op narratief niveau van een sequentie sprake is (eerst is de mens schepsel, daarna pas wordt hij zondaar) is dit voor de uitleg niet bepalend. Sequentie-aanduidingen dienen in bepaalde genres immers niet *at face value* gelezen te worden. Wie dat bijvoorbeeld in het boek Openbaring wel probeert, merkt al snel dat hij niet goed uitkomt; en hetzelfde geldt voor profetische teksten. Genesis 1-3 heeft veel weg van een profetische tekst, maar dan omgekeerd gericht: niet op het scherm van de toekomst, maar op dat van het verleden wordt geprojecteerd wie wij mensen zijn tegenover God. Het paradijs symboliseert hoe goed het leven met God zou kunnen zijn, de 'zondeval' symboliseert de puinhoop die wij er in werkelijkheid van maken.

In Genesis 2 en 3 gaat het dus niet over de eerste mensen, maar over alle mensen, over mens-zijn in het algemeen. 'Adam' betekent immers gewoon 'mens', en vrijwel overal waar in deze hoofdstukken staat zouden we ook gewoon 'de mens' kunnen lezen – en eigenlijk zouden we dat gewoon moeten doen. Adam is Elckerlyc, de hoofdfiguur uit het laat-middeleeuwse zinnespel die model staat voor 'elk mens'. Adam en Eva zijn *exempelen*, aanschouwelijke voorbeelden. Zoals het in het verhaal met hen gaat, zo gaat het in werkelijkheid in het leven van ieder mens, luidt de boodschap van Genesis 2 en 3. Daarbij beschrijft Genesis 3 in verhaalvorm de vervreemding van God die – telkens weer – het gevolg is van onze uit begeerte en hoogmoed voortkomende keuzes. Die vervreemding wordt getekend met behulp van het beeld van de dood als straf op de zonde – een beeld dat dus niet

---

<sup>1</sup> Dit artikel is een bewerkte versie van een lezing gehouden op een congres over 'Darwin in de tuin van Eden' (Nijkerk, april 2009) en tijdens een studieweek van de Gereformeerde Bond over schepping (Doorn, augustus 2009).

letterlijk genomen wil worden, maar uitdrukt hoezeer wij duurzaam ongelukkig worden wanneer we het zonder God denken te kunnen doen.

Kortom, deze hoofdstukken dienen volstrekt a-historisch te worden opgevat. Historisch gezien hoort de lichamelijke dood van meet af aan bij het mens-zijn, evenals lijden, dood en uitsterving inherent zijn aan de geschiedenis van onze evolutionaire voorouders. Genesis 2 en 3 vertellen ons daarentegen wel iets (en misschien wel het meest wezenlijke) over wie we zijn tegenover God. Want Adam en Eva, dat zijn wij. Wij zijn uit Gods hand voortgekomen, en wij hebben gezondigd. Maar wij ontvangen ook dat wonderlijke bericht dat God het daar niet bij laat zitten (Gen.3:15).

## 2. De pre-historische uitleg

Voorstanders van een tweede uitlegtype wijzen erop dat de *couleur locale* van Genesis 2 en 3 die is van de ‘nieuwe steentijd’ (het neolithicum) ergens in het Midden-Oosten. Het gaat in deze hoofdstukken immers over de periode waarin de mens de aarde begon te bebouwen en te bewerken. Archeologen maken duidelijk dat deze periode, waarin de mens de nomadische leefwijze van de jager-verzamelaar achter zich liet, ergens rond 10.000 voor Christus moet zijn begonnen. In diezelfde tijd ontstonden ook, in het huidige Turkije, de eerste steden (vgl. Gen.4:17).

Probleem is wel, dat er in deze tijd al behoorlijk wat mensen op aarde leefden en stierven – men schat tussen de 1 en de 10 miljoen. Adam en Eva vormden dus niet het eerste mensenpaar. Wel hebben zij historisch geleefd, en werden zij door God speciaal uitgekozen en geroepen om als eersten in een bewuste relatie tot God te leven. Ongeveer zoals later Abram en Sara. Het enige verschil is dat die laatste twee alweer in een traditie stonden waarin God zich tot mensen verhiel, terwijl Adam en Eva aan het begin daarvan staan. De paradijselijke situatie laat daarbij zien hoe goed het was om God te kennen en met hem te leven. Ongeveer zoals de mooie wittebroodsweken in een huwelijk dat later gebroken raakt. De val symboliseert de breuk in de relatie tot God. Deze werkte vervolgens niet alleen verticaal door in de latere generaties, maar ook horizontaal onder Adam en Eva’s tijdgenoten. De val was dus een soort geestelijke atoombom: vanaf het moment dat Adam in zonde viel, straalden de gevolgen daarvan uit over de hele toenmalige mensheid. .

De overeenkomst met de a-historische uitleg is dus dat veel elementen uit Genesis 2 en 3 een symbolische en theologische betekenis hebben. Het verschil is dat Adam en Eva volgens dit tweede uitlegtype echt geleefd hebben, en wel aan het einde van wat we de prehistorische periode noemen. Zeer recent is dit uitlegtype verdedigd door Denis Alexander (*Creation or Evolution. Do We Have to Choose?*, Monarch Books 2008) en ten onzent door René Fransen (*Gevormd uit sterrenstof*, Medema 2009).

## 3. De oer-historische uitleg

Dit derde uitlegtype wil in tegenstelling tot de eerste twee verdisconteren dat het in Genesis 2 en 3 wel degelijk over de *eerste* mensen lijkt te gaan. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat Adam in Gen.3:20 zijn vrouw Eva noemt, omdat zij een (of de) ‘moeder van alle levenden’ is. De hoofdstukken hebben dus betrekking op het begin van de mensheidsgeschiedenis. Toch gaat het niet om geschiedschrijving in de gewone zin van het woord, omdat we met onze normale historiografische middelen nu eenmaal niet bij deze periode kunnen komen. De kennis ervan die Genesis 2 en 3 bemiddelen, gaat dan ook terug op openbaring. Ze kan onmogelijk wetenschappelijk geverifieerd of gefalsificeerd worden. Om dit bijzondere, unieke karakter aan te geven van deze geschiedenis wordt (m.n. door oudtestamentici) vaak gesproken over *Urgeschiede*.

De taal waarin wij over deze ‘rand’ van de geschiedenis bericht krijgen kan niet anders dan beeldend zijn (net als de taal waarin de Bijbel over die andere rand van de geschiedenis

spreekt: de eindtijd). Het gaat weliswaar om feiten, maar over die feiten wordt op een figuratieve manier verteld. Barth heeft in dit verband gesproken over een ‘sage’, waarmee hij nadrukkelijk iets anders bedoelde dan een mythe. Een sage is een verhaal waarin de menselijke verbeelding weliswaar een grote rol speelt, maar waaraan toch wel een bepaald historisch gebeuren ten grondslag ligt. Voorstanders van het oer-historische uitlegtype relateren dit gebeuren soms aan gegevens uit de hedendaagse palaeo-antropologie. Dat zou dan betekenen dat wat in Genesis 2 en 3 beschreven wordt zich, wanneer we alle figuratieve ‘versieringen’ buiten beschouwing laten, zo’n 200.000 jaar geleden ergens in Afrika heeft afgespeeld. Toen en daar ontstonden namelijk de eerste ‘echte’ mensen. Om het gebeuren begrijpelijk weer te geven voor de eerste lezers van het Genesisverhaal, is het verhaal erover geplaatst in de culturele setting van landbouwers uit het Midden-Oosten.

Genesis 2 vertelt dan hoe het tot echt mens-zijn kwam vanuit de ervaring van Gods gemeenschap en vanuit Gods roeping tot verantwoordelijkheid. Wat voor soorten mensachtigen er vóór die tijd ook geweest mogen zijn in de evolutie-geschiedenis, op dat moment werd de echte mens geschapen, de *homo divinus* (met een term van John Stott, die tot deze groep uitleggers behoort). En Genesis 3 vertelt over de welbewuste verwerping van Gods roeping door deze mens, een verwerping die de dood – in de zin van: het verlies van de gemeenschap met God – tot gevolg had.

#### 4. De oud-historische uitleg

Het vierde uitlegtype gaat nog wat verder door op het pad dat we de voorstanders van het derde type zagen inslaan. Ook hier worden de hoofdstukken in verband gebracht met de eerste mensen. Alleen ziet men de tekst toch meer als een soort journalistiek verslag van wat zich rondom hen zoal heeft afgespeeld. Zo leidt men uit de tekst niet alleen af dat er een voor-en-na relatie is geweest tussen de mens als schepsel en de mens als zondaar (met op de breuklijn daartussenin een ‘zondeval’), maar ook dat de mens rechtstreeks door God moet zijn geschapen. Hoewel vrijwel niemand Genesis 2:7 letterlijk neemt (de Kanttekeningen SV zeggen al dat hier op mensvormige wijze over God gesproken wordt), meent men dat het directe handelen van God bij de totstandkoming van de mens toch niet tot de figuratieve, maar tot de historische elementen in de tekst gerekend moet worden. Dus van een evolutionair voortkomen van de fysieke mens uit het dierenrijk is geen sprake: de mens is speciaal door God geschapen.

Wel is het zo, dat dit zich erg lang geleden afspeelde – ongeveer zo lang als men tegenwoordig het ten tonele verschijnen van de mens dateert. De aard en betekenis van Genesis 2 en 3 is dus niet oer- maar oud-historisch: ze beschrijven in principe geen andersoortige geschiedenis dan de onze, maar wel een geschiedenis die zich honderdduizenden jaren geleden kan hebben afgespeeld. Aan de geslachtsregisters volgend op Genesis 3 kan men dus geen info ontleen die het mogelijk maken de gebeurtenissen in Genesis 2 en 3 te dateren; daarmee doet men geen recht aan genre en scopus (bedoeling) van deze registers.

Het zal duidelijk zijn dat er tussen vertegenwoordigers van dit uitlegtype variëteit is in de mate waarin men de verschillende tekstelementen voor letterlijk houdt. Maar meestal is het zo, dat men uit Genesis 2 afleidt dat God minstens de hoofdsoorten en de mens schiep, terwijl Genesis 3 laat zien hoe die mens zich vervolgens behalve de geestelijke ook de lichamelijke dood op de hals haalde door God ongehoorzaam te worden. Dat dieren voorafgaande aan dat moment al wel stierven (c.q. ten prooi vielen aan andere dieren in de strijd om het bestaan), is iets wat iemand als John C. Collins (*Genesis 1-4*, P&R Publishing 2006) voor mogelijk houdt, terwijl er ook vertegenwoordigers van de oud-historische uitleg zijn die het ontkennen.

#### 5. De exact-historische uitleg

Het vijfde uitlegtype is dankzij het creationisme onder veel christenen het meest bekend geworden. Hierbij gaat men ervan uit dat aan de hand van o.a. de geslachtsregisters in Genesis berekend kan worden, dat de gebeurtenissen in Genesis 2 en 3 zich ongeveer 6000 tot maximaal 10.000 jaar geleden hebben afgespeeld. Alles wat in Genesis 2 en 3 beschreven staat is min of meer letterlijk zo gebeurd – wat overigens niet wegneemt, dat de hoofdstukken ook exemplarisch zijn voor alle mensen en belangrijke theologische boodschappen vertolken. Maar daar waar de tekst er niet uitdrukkelijk aanleiding toe geeft, moet men geen figuratieve, symbolische of uitsluitend exemplarisch bedoelde elementen aannemen.

Ook moet men de gegevens uit Genesis 2 in samenhang brengen met die uit Genesis 1. Dat betekent dat Adam en Eva geschapen werden op de zesde dag, gerekend vanaf het moment waarop hemel en aarde tot aanzijn kwamen. Het gaat daarbij om gewone dagen van 24 uur zoals wij die vandaag nog kennen (al is het een kleine fluctuatie naar zeg 25 uur denkbaar). Het gevolg van dit ineenschuiven van Genesis 1 en 2, is dat in Genesis 2 (waar een andere sequentie gehanteerd wordt als het gaat om de verschillende scheppingsdaden van God) af en toe met een plusquamperfectum vertaald moet worden. Dus niet: ‘En de HERE God maakte uit de aarde al het gedierte van het veld’, maar: ‘Want als de HERE God uit de aarde al het gedierte van het veld gemaakt *had*’ (Gen.2:19). Dat laatste is noodzakelijk, omdat volgens Genesis 1 de schepping van de dieren voorafging aan die van de mens. Ook kan het woord ‘dag’ in Gen.2:17 niet letterlijk genomen worden, iets wat men bij het gebruik ervan in Genesis 1 nadrukkelijk wel doet. Immers, de mens en zijn vrouwen stierven niet op de dag dat ze van de boom der kennis aten, maar pas veel later.

Binnen deze exact-historische uitleg wordt er van uit gegaan, dat er in het paradijs volstrekt geen lijden en dood bestonden. Na de val traden dus – hetzij plotseling hetzij geleidelijk, in een proces van ‘degeneratie’ – nieuwe natuurwetten in werking, die er bijvoorbeeld voor verantwoordelijk zijn dat dieren niet langer slechts plantaardig voedsel eten maar ook elkaar opvreten. Voor de dood van planten maakt men doorgaans een uitzondering, maar ook de dood van dieren trad pas in na (en als gevolg van) de zondeval.

Tot zover de vijf grondtypen waarbinnen men vele bestaande exegeses van Genesis 2 en 3 kan situeren. Ik heb geprobeerd de grondlijnen ervan zo objectief en onbevooroordeeld mogelijk te beschrijven. De vraag is nu natuurlijk: welke uitleg is het meest adequaat, in de zin dat ze het meest recht doet aan het geheel van de tekst?

Ik kan op die vraag nu nog maar heel kort ingaan, en wijs daarom slechts op een paar dingen. Een zo onbevangen mogelijke lezing van de tekst kan er niet omheen dat ze behalve een theologische boodschap ook een historiografische intentie heeft: ze beoogt iets weer te geven wat, in het perspectief van de schrijver, op de een of andere manier daadwerkelijk is gebeurd, en wel met de eerste mensen. Daarmee vervallen de uitlegtypen 1 en 2. Tegelijk lijkt me duidelijk dat de manier waarop voorstanders van uitlegtype 5 Genesis 2 met Genesis 1 harmoniseren, gekunsteld is. Het gaat hier om twee min of meer zelfstandige teksten, die elk op eigen wijze en met eigen sequenties het scheppingshandelen van God belichten. Daarmee is ook gezegd, dat de tekst naast historische ook symbolische en figuratieve elementen bevat. De meest overtuigende duiding van Genesis 2 en 3 in relatie tot de vraag ‘theologie en/of geschiedenis?’ moet men dus zoeken in de buurt van de uitlegtypes 3 en 4.